

Stølsliv i Bjerkreim

Paul Tengesdal og Per Spødervold

Stølen Bulægå som tilhører Hovlandsgarden i Ørsdalen, ble tatt i bruk 2025 som en beitestøl for geiter. Bulægå ligger oppe i Sogstøllia vest for åa som renn mellom Brattebø og Bjordal. Dette var en sommerstøl med fire stølshus som stod til nedfalls i begynnelsen av 1900-tallet. Foto: Berit Grøtteland Helland.

UNESCOs konvensjon om seterulturen

Den norske (og svenske) seterulturen ble 3. desember 2024 innskrevet på UNESCOs representative liste over immateriell kulturarv. Nominasjonen ble gjort i fellesskap av Norge og Sverige.

Denne listeføringen gir ingen juridisk binding eller automatisk lovbeskyttelse. Men den gir imidlertid global beskyttelse av seterulturen som viktig kulturarv. Og kan synliggjøre seterulturen internasjonalt, og bidra til at man prioriterer bevaring og videreføring. Norsk Kulturdirektorat har et ansvar for å iverksette UNESCO-konvensjonen om immateriell kulturarv.

Det kan nå gis tilskudd for drift, men en viktig forutsetning; at det kreves aktiv drift med minst fire uker med melkeproduksjon. Så kan det gis tilskudd til restaurering av bygninger og beiteområder. Det legges vekt på å overføre kunnskap fra generasjon til generasjon. Og å styrke koblingen mellom levende seterdyrking og kulturarv. Denne artikkelen her er forhåpentligvis et godt bidrag til dette.

Skriftlige kilder

Årsskriftet 1941 til Rogaland Historielag har en artikkel «Um stolar og stølsbruk i Dalarne i eldre og nyare tid» av Torvald Ausrumdal.

Her skriv Torvald at det er særlig Bjerkreim og Lund som har drivet med stølsdrift. Når det gjelder Egersund og Sokndal så har det vært lite stølsdrift, finnes det noen stølsnavn, så må slike støler være buleger eller melkeleger. (dvs. melkestøl). Han skriv om sæter systemet, plassering av støler osv. Her er tatt med et utdrag av dette:

Sæter systemet

Når vi ser tilbake til tida omkring 1850, så var driftsmåten den samme slik den hadde vært svært lenge tilbake i tida, det var helt naturhusholdt. Det var lite og ingen veger. Vareførselen forgikk for det meste med kløv på hesteryggen, både gardene imellom og mellom bygdene og byene. Når gamle folk forteller om dette, sier de: «Me kjøpte ikke anna enn salt og kanskje ei tønne rug til julebakingen». I den siste halvdel av 1800-tallet gikk omskiftet fra naturhushold til pengehushold føre seg. Det vise seg også med seterbruken. Stølshus og høyløer får ikke det nødvendige vedlikehold og smått om senn råtner de ned. Denne nedlegginga av støler gikk føre seg i 1870 -80 åra og utetter til godt 1900-tallet.

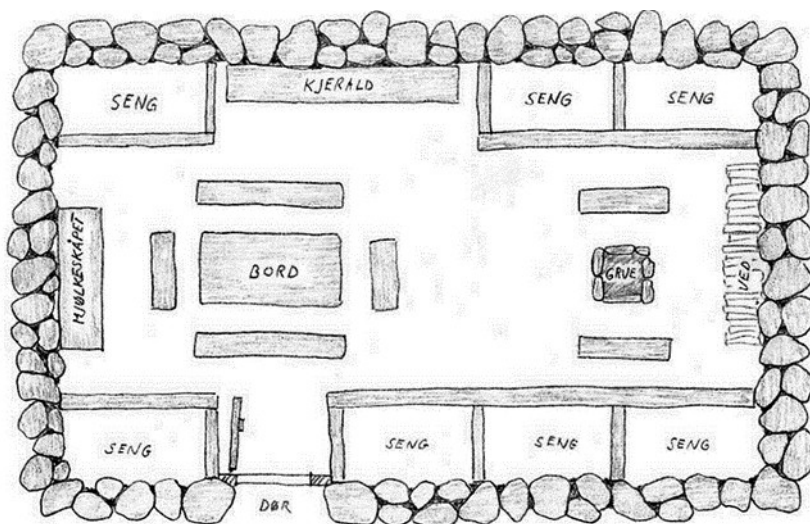
Plassering av støler

Det som først og fremst bestemmer plassering av en støl er omsyn til beite og slått. Dernest blir aldri en støl lagt på en vannlent plass. Ikke noe slag kreatur vil ligge hvor det er våtlendt, og ellers vet vi at det ikke lar seg gjøre å gjødsle opp ei vassjuk jord.

Her i distriktet ligg oftest stølene enslig hver for seg. På gardar med flere bruk, og det passer seg, ligg gjerne stølshusa i nærheten til hverandre, men her er lite av stølsgrender slik vi finner på Østlandet.

Noen steder ble hele stølsvollen gjerdet inn, andre steder bare små buhager. Sauer og geiter var alltid om natta i løse grindhager, som under stølstida ble flyttet fra sted til sted på vollen for gjødslinga si skuld.

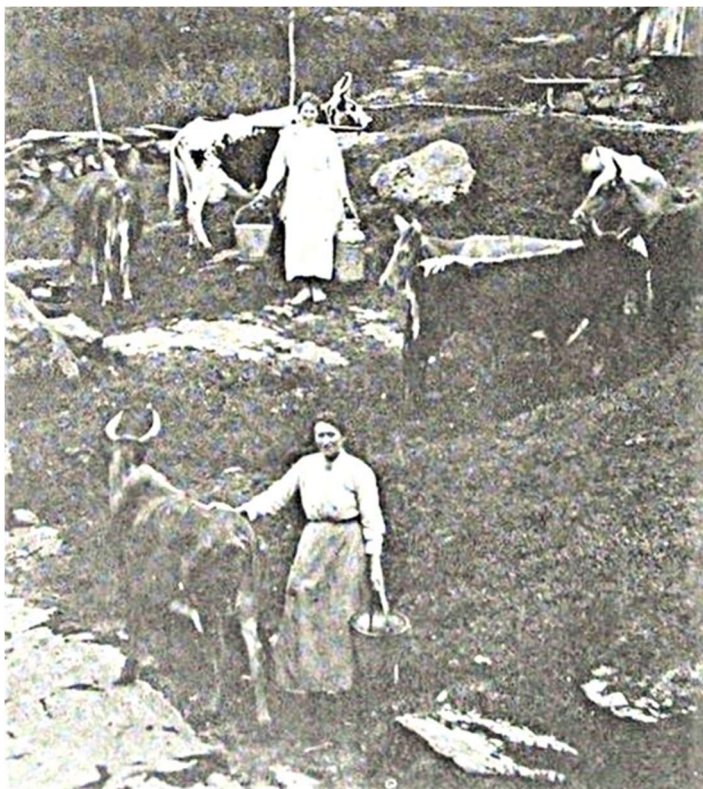
Stølshusa

Fra gammelt av var alle stølshusa bygde i stein, og taket torvtekt med ljore over gruva. Vindu fantes ikke. Tegning: Paul Tengesdal.

Fra gammelt av var mat og melk inne i samme huset som stølsfolka, men etter 1800-tallet var det noen få som bygde ei særskilt melkebu. Det vart også bygd ei tømmerstove i forlengelsen av det opprinnelige

stølshuset. I steinhuset hadde de da ildstedet som før, og det rommet fikk nå navnet eldhuset. I tømmerstova kom det nå inn en liten glas glugg, men ellers var innredningen som før. Og gulvet var hard stampet jord.

Dersom dyra kunne gå på sommerbeite nærme garden, hadde de melkestøl hvor kyrne ble melket, så bar de heim melka hver kveld. Her fra Vestre Bjerga i Stjernerøy kring 1917-18.

Redskaper, melkestell og stølsprodukt

Fra gammelt av ble det bare nyttet tre-kjørler, både til melkestellet og matstellet på stølen. Men senere på slutten av 1800-tallet, ble det også nyttet blikkspann og jern på andre slags kjørler.

Melkebøtta var noe ulik på skap, alt etter om ho skulle nyttas til sau, geit eller til ku. Ei geitebøtte var mye lavere på kanten enn ei ku bøtte. Handtaket var vanligvis av jern fordi et tre-handtak kom så i vegen under melkingen.

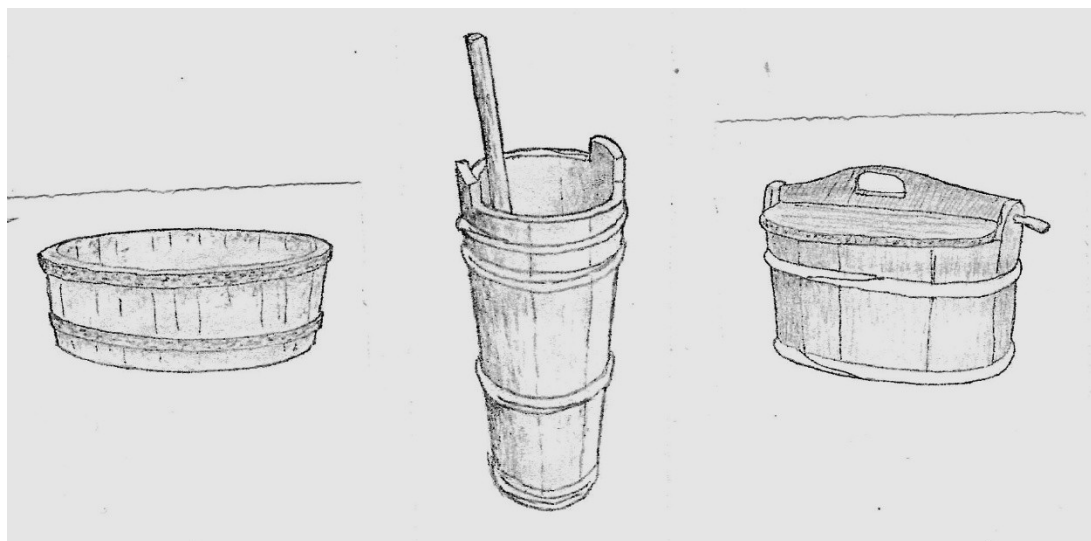
Ofte melka de så nærme stølshuset at de silte melka direkte i kollene etter hvert som de melka. Men var de lenger borte, bruka de melkeholken å tømme melka i. Så kunne de ta holken på ryggen.

Melkesilen var laget av tre med en fordypning, og som kunne legges rett over kollekanten. I denne fordypningen var det et hull som var dekket med kuhale-hår som var bundet i sammen. Dette var silen. Og melka ble godt silt gjennom denne hårsilen, men det var mye arbeid med å holde den rein. Først måtte den skylle i varmt vann, så bankes mot en stein eller lignende, så skylle i kaldt vann. Etterpå måtte den henges opp i god lufting eller i solskinn.

Melka ble silt oppi tre-koller. De var laget av bjørk, furu eller selje. Kollene var alltid runde og var holdt sammen av et treband. Det var mye arbeid med å holde kollene reine. For hver gang de var i bruk måtte de skrubbes reine med sand og skylles grundig.

Melka skulle stå i kollene til ho var vorte tykk surmelk. Da holdt de kolla på skrå og strøk av fløten til å renna i store-gryta for oppvarming. Når melka hadde fått den rette varmen så ostemassen, dravlen, skilte seg ut, ble den aust opp i en pose av grissent tøy, dravleposen, og så hengt opp i skjeringen over gryta, så mysa

skulle si ut av dravlen og ned i gryta. Denne dravlen ble nå enten brukt til mat slik han nå var, eller til knøost (knost) eller gammalost. Mysa ble for hver gang kokt ned til surprim eller myssmør. Dette myssmøret ble så bore eller kløvja heim til gards for senere på høsten eller vinteren å bli blanda på forskjellig vis og nytta i husholdet i stedet for melk.

Til venstre ser vi ei melkekolle, i midten ei stampekinne og til høgre en smøramber. Tegning: Paul Tengesdal

Kinna var alltid en stampekinne, aldri bruk av andre kinner. Til å knø smøret ble det nyttet en dertil kolle, «smørkodlo». Det ferdige smøret ble så, etter at det var saltet godt, lagt ned i smørambar, ambar eller holk. Kinnmelka, saupet, ble brukt i matlaging til fatost eller dravle.

Det var ytterst lite av hva vi kaller kjøkkenutstyr i matstellet på støler, slik som kopper og kar av steintøy. Stort sett bare et par gryter og ei steikepanne som ble flyttet fra garden til stølen for bruk der. Av matkopper var det ei dreid tre-skål, en kniv og ei tre- eller horn-skje ti hver. Maten ble framsatt på boret i trau. Det ble så delt utover i til hver enkelt eller den enkelte tok sitt i det store trauet på bordet.

Til rengjøring av melke-kjørel og bord og benker i stølshuset ble det bare nyttet sand og skureklut. Til å løse mat og melkerester i gryter og koller ble det brukt en bunt med lyng. Og for gulvet nyttet de en sopelime av bjørkekviser.

Av avdråten fra stølen ble det solgt smør, fatost og gammelost. Av disse sakene ble det selvsagt brukt det som trengtes i husholdet. Smør og ost ble enten ført av produsenten til byen og solgt der. Eller og solgt heime til oppkjøpere. I gamletida solgte de vanligvis ikke sommer avdråten før til høsten.

Flytting, arbeidsskikker og kosthold på stølen

Vedlikehold av støls hus krevde mye arbeid år om anna. Om vinteren på snøføre ble material til vøling og takteking framkjørt, likeens ved til brenne. Tidlig på våren ble veen hugget, så den kunne tørke fram til sommeren. Senere, når snøen var borte, var det å sette opp gjerder om de gamle var råtne eller sundbråte. Og noen dager før stølsferda måtte alle melkekjørsla settes i en vasskjelde for å bli gjennomtrukken.

Når så dagen for stølsferda var kommet, drog de i veg. Var det flere bruk på garden, drog de til støls samme dagen, og buskapen ble drevet i en samlet flokk. Slik for det heim igjen også.

Det var et bal å få med seg i kløvet alt en skulle ha med seg. Det trengtes sengeklær, arbeidsklær, gryter, kopper og kar, grautmel og flatbrød. Så måtte de ha med arbeidsredskap til slåttene; rever, orv og ljåer. Hver for seg måtte bære det de greidde.

Både heime på garden og på stølen, måtte gjeteren buskapen for udyra; bjørn, ulv (skrubbe), gaupe, jerv og rev. Han måtte også syte for at beitet ble godt utnyttet, så det ikke ble snaugnet somme steder og lite og

ikke beitet på andre steder. På stølen måtte han også passe på og syte for, at de slåtte teger som hørte til å bli slått det året ble vernet for beiting.

Bjørnen var ikke så nærsøken på buskapen om sommeren, han ble verre når det lei mot høsten og nettene ble mørke. Skrubben var det verste udyret for sauer og geiter. Jerven synt seg sjelden. Og gjeteren måtte ikke være borte fra buskapen noen stund om han skulle være trygg. Til skremming av udyr hadde gjeteren med seg et lurhorn. Lurhorn-låten lika ikke udyra og holdt seg unna. De gjeterne som hadde øre for toner, lærte seg å spille på disse horna. Disse gjeterne var helt gutter i 12-14 års alderen. Var det sønner i huset, så gjette disse, ellers ble gjeteren leit. Lønna til gjeteren var kost og klede. Kring 1880-åra ble helt slutt på å ha gjeter til buskapen sin.

Det var alltid 1 eller 2 bjellekyr i hver buskap, og bjeller måtte det også være i saue- og geite-flokken. Disse bjellene hjelte til å holde buskapen mer samlet.

Ku og geit ble på stølen slik som heime; melket både morgen og kveld. Men der hvor de melket sauene ble dette bare gjort om morgenen. Om kvelden ble sauer og geiter tatt inn i en grindgarde, men lamma hadde de utenfor, så fikk de ikke suge om natta. Om morgenen, når sauene var melket, slapp lamma sammen med møtene sine att.

Arbeidsdagen tok til tidlig på stølen. I firetida var det opp og dra melkedråpen or kreatura. Disse ble så slepte or grindgarder og buhager og styrte på beite. Når så gjeteren hadde fått morgenmaten i seg og matskreppa på ryggen rusla han etter buskapen, og dreiv han smått om senn dit han skulle den dagen. På ettermiddagen vende så gjeteren kreaturene mot stølen og i 7-8 tida om kvelden var gjeteren ferdig med sitt arbeid.

Kostholdet på stølen av det samme som heime på garden i sommer halvåret. De livde mye av melkemat. Melk med noe attåt som fall seg; kaldgraut, velling, flatbrød, eller kanskje dravle, skilt som var løyvd fra kvelden før. På stølen hadde de lite kjøtt. Men det gikk mye på fjellaure, feit og fin, som ble fisket på stølen og i vatna omring. Dette fisket sørget barna for eller andre som ikke var på fjell-slåtten.

Slått og anna arbeidsliv på stølen

Det er to viktige grunner for stølsdrift. Dette er heieslåtten og beite for buskapen ei tid om sommeren med den økte melkemengden som det gode fjellbeite gir.

Vanligvis var det to slåttekarer og en breier i sammen. Dette kunne ofte være en ungjente. Tegning: Paul Tengesdal.

Slåtten var oppdelt slik at hvert bruk hadde sine teiger. Noen steder var slåtten mer sammenhengende, andre steder kom lyngrabber, urer og skoglier innimellom. Somme steder var gjerne bjørkeskogen så tett at det var

vondt å få soltørking av høyet. Andre steder ble slåttan spredd over våtlendte grasmyrer med kun smådotter med godt gras. Var slåttemarka stor, ble det helst satt opp ei høyløe. Var det ei slåttekværv som ikke var større enn det var mulig å få et lass, ble høyet satt opp i en stakk. All ugjødsla slått ble alltid bare slått andre eller tredje hvert år. Enkelte bruk kunne slå 60 til 80 lass høy i heia, som ble kjørt heim på vinterføre.

Selve stølsvollen hvor dyra overnattet, ble alltid gjødslet av kreaturene. Gjødsla etter kyrene ble sundraka, og spredd utover stølsvollen. Småkreaturene lå i grinder om nettene. Hver dag flyttet de grindene til en ny plass, inntil hele stølsvollen var gjødslet.

Det var vanlig at to slåttekarer og en breier arbeidet sammen. Det ble alltid nyttat langorv i stølsslåttan. Den som var breier måtte syta for, at det nedslåtte graset ble raka til rettes og breiet høvelig tjukt til tørking. På de verste stedene med ulende og blaute plasser ble graset rakt til kveler og båret dit det var slettast og mest høvelig for høytørk.

Var det regnvær i flere dager sluttet de ikke å slå for det. De hadde «ryggskinn» på seg, så de ikke ble våte på ryggen. De dreiv alt de orket, så de skulle ha noe å høye på når godværet kom. Men godværet kunne gjerne vente på seg i veke vis, da ble det eldste høyet mer eller mindre skjemt. Og det verste været var når det vekslet mellom sol og regn. Da ble det motlaust på stølen.

Når så høyet var turt ble det først raka sammen i dunger. Etter det kom karene med fengeriver og raka så mye de kan løfte. Det medgår fire fenger til ei bør. Så ble dette lasset kneppet sammen med tåg, og båret fram til høyløa eller høystakken.

De første høybørene var gjerne ikke så tørre som de skulle og ble satt rundt veggene i løa. Når løa var fullstappa ble løe åpningen dekket med en «halvstakk» og skulle være til å stappe inn på løa når høyet seig i hop. For løa må alltid være helt fylt til mønet, ellers fyk det snø innpå og skjemma høyet.

Oppsetting av høystakk. Stakkstonga var så høy, at stekkeren alltid kunne holde seg i den. Tegning: Paul Tengesdal.

I en høystakk skal det være ett vinterlass med 8-9 bører. Hvor stakken skal stå må det noenlunde flatmark og tørrlendt. Stakkstonga er som en kornstaur, men mye større. Omkring stakkstonga ble det lagt bjørkeris som underlag. Høyet, som skal være i stakken, ble satt i bører rundt stakkstonga så det er laglig å få tak i det.

Det må være to når de stekker en stakk, en som en som stekker og en «står på stakken». Stakken blir nå bygget opp på den måten at det kring stanga blir lagt en fengeferd, så vid som stakken skal være. Han som står på stakken, holder seg jamt inne veg stanga, og trækker for hver fengeferd, det løse høyet så fast til inne ved stanga at stakken får den rette møne helningen.

Etter som stakken vokser i høgd, vert fengeferdene mindre og mindre vide, så stakken får en form når han er ferdig, som et noenlunde hønseegg, og på toppen blir det lagt ei stor torva som blir stukket ned på stakkstanga. For at ikke vinden skal skade stakken ble det bundet noen bjørke greine fast rundt toppen av stakken.

Stølshøyet ble kjørt heim om vinteren på snøføre. Var det lite snø, så var det å skramla seg fram med et heller lite lass, og var det mye snø, så var det tungt å brøyta. Men å binda truger på hestebeina går det godt å komme fram om ikke snøen er altfor løs.

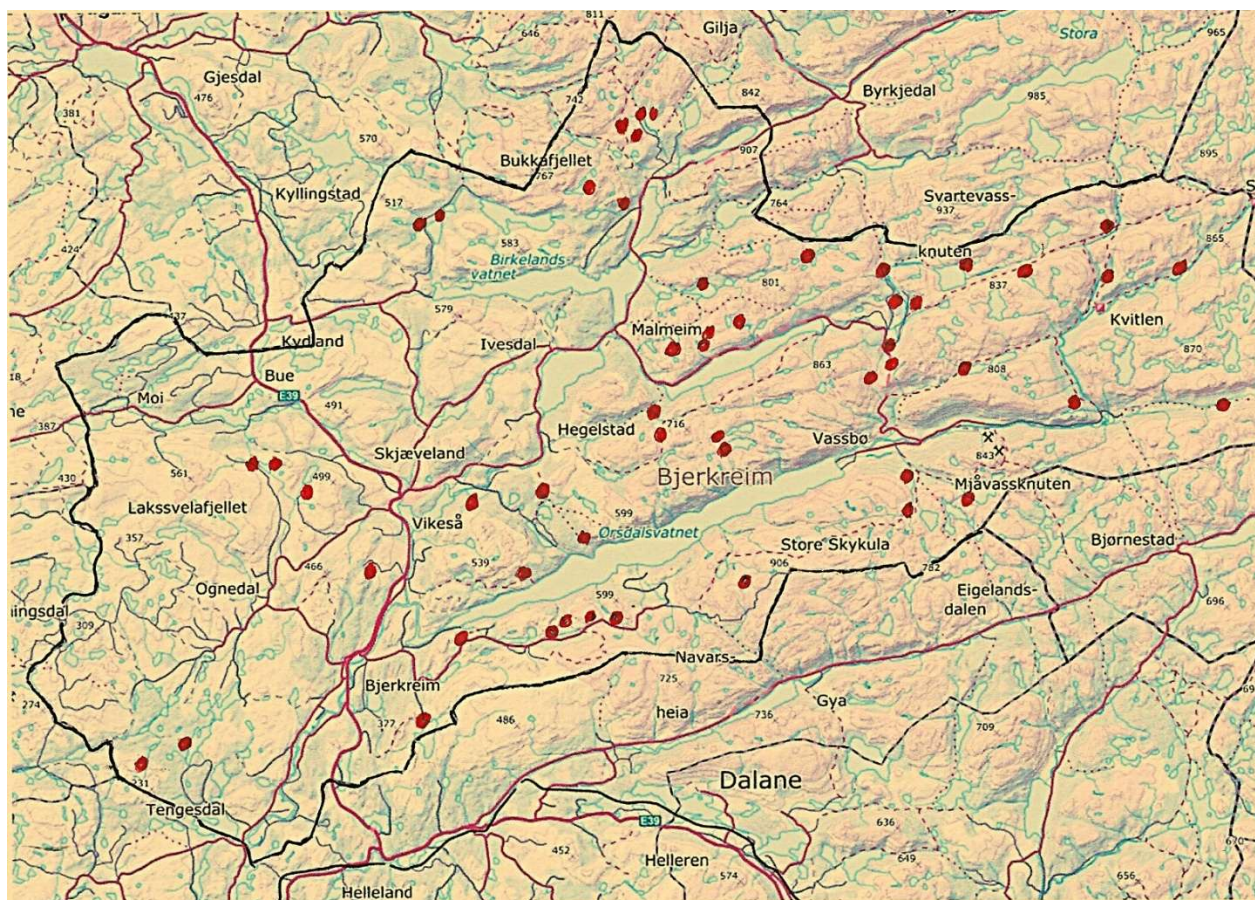
Hva er en melkestøl og hva er en sommerstøl

En støl er et sted hvor det er laglig å ha creaturene liggende om natta, når de om sommeren er borte fra garden for å få tak i betre beite. Mange steder er det stølssnavn på steder som bare ligg noen hundre meter fra heimebøen. Slike steder er melkeleger, der feet ligg om natta noen dager eller uker om beitet er rikt, for så å flytte over til annen kant av marka der det nå er ubeit. Dette er typisk en melkestøl.

En rettelig støl skal ligge så langt fra garden at om du må gå dit og melka, så må du ligge over om natta. Slik hørere det alltid et hus eller en heller til en virkelig støl hvor de bor med creaturene hele sommeren. Derav navnet; sommerstøl. På sommerstølen er alle creaturene på garden samla, også grisen om de hadde en. Et sted hvor de bare driv heieslått og ikke har med creaturene blir aldri kalla støl.

I slåttetida var det vanlig at hele huslyden var på stølen med hele buskapen. På gardar med flere bruk, drog alle til støls på samme tid, da det var sambeite både heime og på stølen. Slåtte tida varte 2 til 5 veker.

Kart over alle støler i Bjerkreim

Kartet med røde prikker viser hvor i Bjerkreim kommune det har vært stølsdrift. Enten sommerstøler eller melkestøler. Vi ser at stølsdrift har vært mest brukt i den sørøstlige, østlige og nordøstlige del av kommunen. Dette er naturlig, fordi denne kommunedelen har flest av de beste fjellbeitene. Støler inntegnet på kart: Paul Tengesdal.

Fra Bjerkreimboka om støler, og opplysninger fra Torvald Austrumdal

Band I

Tengesdal Sør – ingen

Vinningland – ingen

Sagland – ingen

Åsen – ingen

Bjerkreim – tidvis utnyttet de slåttene og beitemarka på Efteland

Odland – tidvis utnyttet de slåttene og beitemarka på Efteland

Efteland - Brukerne på Bjerkreim og Odland hadde vekselvis hatt leieavtale om bruk av slåttene og beitemarka på Efteland. Men så ble det rettsak i 1705, fordi det var uklart hvem som hadde rett til å late husdyra eta opp gras på Efteland. Det ble brukerne på Odland som fikk denne retten. I dette tilfellet kan vi ane en form for stølsdrift hvor de om sommeren utnyttet både beitemarka og slåttene. Det er nærliggende å tro at dette var en såkalt sommerstøl – den ble blant folk kalt for «Stødlen». Denne stølsdrifta ble slutt omkring 1840.

Sætre – Navnet tyder sete, plass eller bustad og er samme navnet som seter (støl). Kanskje var denne plassen en støl under en av grannegardene? Vi vet ikke.

Netland – ingen

Hytland – Det var minst tre støler her før i tida. Det var Hytlandstølen som lå innerst i Tjørradalen, på nordsida av dalen. Dette var en sommerstøl og ble nedlagt omkring 1870. Så var det Larsastølen og Nedrestølen som lå øst for Rånetangen og hørte fra gammelt av til Hytland, men trolig nyttet av både Hytland og Tjørn.

Tjørn – Der var også en støl kalt Tjørrastølen, også kalt Larsastølen, som lå lengst innerst i Tjørradalen på nordsida av dalen. Dette var en sommerstøl og ble nedlagt omkring 1840. Nevnt i 1723 som ubrukelig.

Lauperak – Her finnes det to kjente gamle sommerstøler på garden. Det er Gaupelemen på Gaupelemfjellet i aust, som ble nedlagt omkring 1870. Og den andre er Glovrestølen ved Merstadåna, ved skiftet mot Hytland. Det er usikkert når de sluttet å ha kyrne på denne stølen, men de slo gras på Glovrestølen like til tidlig på 1900-tallet.

Vassbø – Her hadde de tre støler i alt. Forestøl (Klumpen) var en melkestøl, og Juvasstøl og Skaret oppe på heia var begge sommerstøler. Forestøl var i bruk til etter andre verdenskrig. Mens Juvasstøl ble nedlagt omkring 1890 og Skaret nedlagt omkring 1900. Alle støler lå opp av Vassbøbrekka, på sørsida av Ørsdalen. Stølshuset på Klumpen er godt bevart i dag. Og på Juvasstølen finnes det flere husgrunner.

Eik – Garden hadde fire støler; det var Skibu, Barbu, Hedleren og Kaldrasheia. Skibustølen lå ved Stavtjørna like ved vegen der sidevegen tar av til Skebbustronda og videre til hyttefeltet. Dette var en melkestøl som ble nedlagt ca. 1880. Barbustølen lå ved Barbuvatnet, var en sommerstøl og nedlagt omkring 1890. Her er det mange husgrunner som tyder på at hele Eik-garden hadde stølshusa der i eldre tid. Hedlerstølen lå ved vegen til Ørsdalen like ved tunnel innslaget. Den var en sommerstøl og i drift til tidlig på 1900-tallet. Kaldrasheiestølen (Mollbakken) lå der skiheisen på Stavtjørn ligger. Dette var også en sommerstøl og nedlagt tidlig på 1900-tallet. På Kaldrasheia var det flere slåtteteiger som ble utnyttet helt til 1940-åra.

Hovland – Der var to støler som tilhørte garden – det var Hovlandstølen og Bulægo. Hovlandstølen (Indrestølen) lå langt inn i heia, i nordøstlig retning av Brattebø. Dette var en sommerstøl og ble nedlagt omkring 1870. Bulægo ligger oppe i Sogstøllia vest for åa som renn mellom Brattebø og Bjordal. Dette var en sommerstøl med fire stølshus som stod til nedfalls i begynnelsen av 1900-tallet.

Nå har Bulægo blitt tatt i bruk igjen, som den eneste stølen i Bjerkreim.

Bjordal – Bjordalstølen lå ca. 5 kilometer fra gardstunet innover Bjordalen. Dette var en sommerstøl som ble nedlagt omkring 1890. Her er bevart grunner etter to stølshus. Havvegs til garden lå Midtstøl. Det er usikkert hvilken støl dette var.

Brattebø – Garden hadde kun en støl – Myrstøl, som ligg i Hommadalen ca. 1 kilometer øst for Barbuvatnet. Dette var en sommerstøl som ble nedlagt omkring 1880.

Kvitlen – Her var det to støler – Kvitlastølen og Orestølen. Kviklastølen lå lengst inne i Søre Kvitladalen nord for Siriknuten. Dette var en sommerstøl som ble nedlagt omkring 1900. Orestølen lå i Orehomma. Dette var en melkestøl og nedlagt omkring 1890.

Hadvarshom – denne garden hadde kun Hommastølen som var en melkestøl og nedlagt omkring 1870. Den lå ved Stølsvatnet, nordvest for Homme.

Austdal – Denne garden hadde stølen sin ved Austdalshelleren, ute i enden av Laugervatn, bortmed fjellet der. Dette var en sommerstøl, nedlagt omkring 1890.

Grøtteland – Garden hadde to støler, Grøttelandstølen som lå på veien inn til Oksevadtjørna. Og den andre som lå mellom Austrumdalsvatnet og Maudalsvatnet, nærmere bestemt mellom vestsida av Øvre Bleievatn og Lanesstølen, på østsida av Øykahomknuten. Dette var en sommerstøl som ble nedlagt omkring 1890. Buplassen var under en heller i Pigsteindalen.

Austrumdal – Det var fra gammelt av to støler, Sandane og Langebu. Begge støler ligg i dalen inn til Oksevadtjørna. Begge var sommerstøler. Langebustølen ble nedlagt omkring 1880. Og Sandanestølen ble nedlagt i 1927.

Kalveskog indre – De to gamle stølene til Kalveskoggardene ligg på nordsida til Stølsvatnet. Disse er Kalveskogstølen (Karistølen) og Klampastølen.

Kalveskog ytre – Klampastølen hørte til denne garden.

Dyrskog – På Bronnes var det en husmannsplass, i den første tida bodde de under Stølshelleren. Dette forteller om stølsdrift i området i tidligere tider. Likedan med Stølsheia på østsida av Bjønndalen.

Landsdal – Garden hadde en støl, Ulffuestien sammen med Kleppali.

Kleppali - Garden hadde en støl, Ulffuestien sammen med Landsdal

Band II

Eikeland under Holmen – ingen

Holmen – Eikeland under Holmen ble i eldre tid nyttet som støl av oppsitterne i Holmen. Derfor var han siden kalla Støl-Øygard.

Gjedrem – Den gamle gardsstølen lå under Stølsfjellet og ble kaldt Stødlen. Driftevegen til stølen gikk fra Gjedrem og beine vegen til foten av Stølsfjellet, om lag hvor ute-bygningen står i dag. Dette var en sommerstøl som ble nedlagt omkring 1860.

Svela litle – ingen

Svela store – ingen

Vikeså – ingen

Skjæveland – ingen

Vikesdal – Kobberstølen på Vikesdal, like ved Noratjørni på Bærland, tyder på at de i eldre tid har hatt en støl.

Berland i bygda – ingen

Spødervold – Det var to støler fra gammelt av; Spødervoldstølen ved Linnevatnet i Hegelstadheia (solgt til Hegelstad). Og Stølen som lå nordvest av Kvernsteinvatnet. Dette var en sommerstøl som var i drift til omkring 1860.

Hegelstad – I dag har garden to steder som har hatt støl; Sandane og Justøl. Sandane ligg i Hegelstaddalen mot Austrumdalsvatnet. Og Justøl (gamlestølen), som ligg ved Grasbakken nord om Linnevatnet. Begge støler var sommerstøler, og i bruk til omkring 1900.

Brådli – ingen

Birkeland litle – Øygard – ingen

Eikeland i bygda – ingen

Assheim – Stølslega på Hagafjellet var en melkestøl.

Ivesdal – ingen

Malmeim – Det var fire støler der fra gammelt. Utmarka i øst ble kalla Stølsheia. Heimestølen i enden av Bekketjørn. Marsteinsdalstølen i botnen av Marsteindalen. Joanstølen ved Stølsvatn. Olastølen ved Stølsvatn ca. 200 meter fra Joanstølen. Folk hadde kyrene på stølen om somrene fram til begynnelsen av 1900-tallet. Siden ble stølsområdet nyttet til utmarkslått. Tuftene er bevarte etter alle stølshusa.

Espeland – Stølen på garden, kalla Espelandstølen lå på Nordsida av Stølsvatnet. Der var det 2 stølshus om lag 3-400 meter fra hverandre. Det ble slutt med støling (kyr og geiter) omkring 1900. I 1930-åra ble ene stølshuset flyttet til sørsida av Stølsvatnet og de dreiv med geitost produksjon der.

Veen – På denne garden var det fire støler; Vargastølen, Indrestølen, Nordrestølen og Hadvardstølen. Dette var melkestøler som var i bruk til 1907. Nå er alle stølshusa samla på Legå med traktorveg like fram. Og grunner til stølshusa er godt bevart.

Hovland litle – Det var to stølshus på Hovlandstølen i vestre ende av Krokavatn. Dette var en sommerstøl. I bruk til 1940.

Sundvor – Der var et stølshus på Ytrestølen som var en sommerstøl.

Band III

Foss – ingen

Birkeland store – På garden fantes det to stølsområder. Det ene var Birkelandstølen (Listøl) som lå i nordvestre kant av utmarka. I dette området hadde de fire gardsbruka hver si part. Dette var sommerstøler som ble nedlagt i 1890 når området ble opptatt som egen gard. Men i området på sletta mellom vegen og Stølsvatnet har det fra gammelt av vært en støl som ble nyttet i 1910-årene. Og så var det Jorunnstølen som lå om lag tre kilometer nordvest fra garden. Denne var også sommerstøl og i bruk til omkring 1860.

Nedrebø – ingen

Fuglestad – ingen

Bue – ingen

Vaule – ingen

Røysland nordre – Ingen kjente støler. Sommeren 1860 ble det bygget et stølsmeieri i Lunden i utmarka – for å utnytte fjellbeite opp mot Moi-fjellet. Det var kun i drift i fem år.

Moi – ingen

Osland – ingen

Slettebø – Restene etter stølen til Slettebø-garden ligg i bakken på sørsida av Ognavatnet. Slettebøstølen var en sommerstøl og ble nedlagt omkring 1840.

Laksesvela – Stølen lå ved sida av Syltretjørn om lag en liten kilometer nord av Oppsalandsvatnet. Den var en sommerstøl og ble nedlagt omkring 1860.

Ognedalsstølen – Tuftene etter gardstunet i Ognedalsstølen ligg på vestsida av Butjørna. Her ligg grunnmurene etter huset og fjøset, og restene etter en steingard. Gamlestølen ligg om lag to kilometer nordaust for gardstunet. Her er rester i terrenget etter et større stølsanlegg. Stølsdrifta nedlagt 1870, og marka nyttet til sauebeite. Etter brannen om lag 1915 ble Ognedalsstølen fraflyttet.

Tysland – ingen

Steinsland – Navnet Stølsbakken nord for Lekservatnet tyder på at garden har hatt en støl.

Berland på heia – Jorunnstølen (Norestølen) ligg nord for Kvivatnet vest for Kvivassfjellet. Dette var en sommerstøl og nedlagt omkring 1850.

Eikeland på heia – Jorunnstølen lå nordvest for Øvre Risvatnet, ikke langt fra skiftet med Gravdal. Dette var også en sommerstøl og nedlagt omkring 1850.

Gravdal – ingen

Gåsland – ingen

Gåslandsfed – ingen

Ognedal – ingen

Kløgetvedt – ingen

Solberg – ingen

Røysland søre – ingen

Fjermedal – ingen

Hustoft – ingen

Versland – ingen

Apeland – ingen

Helland – ingen

Varp – ingen

Hetland – De hadde to støler; Ytrestøl og Sveinstølen. Sveinstølen lå ved Sveinstøltjørna, om lag 1,5 kilometer i luftlinje fra heimehusa. Ytrestøl må ha ligget lenger borte, og da i mer vestlig retning. Ytrestøl var en sommerstøl og Sveinstøl var en melkestøl. Begge støler nedlagt omkring 1840.

Tengesdal nordre – ingen

Litt meir om stølar i Bjerkreim

Jørgen Skjæveland skriv om stølar i «Gamalt fraa Bjerkreim» side 165 og utover. Jørgen si oppsett av stølar stemmer ikkje heilt med det som Torvald Austrumdal og Lisabet Risa har. Jørgen og Torvald hadde nok ikkje heilt oversikten over stølar nokon av dei. Heller ikkje Lisabet. Men ved å samanlikna alle desse kjem ein ganske langt.

På Bulægå var det 4 stølshus og ingen løer, for dei slo ikkje her. Lenger inne mot Brattebø heiter det Sogstøllia, og på gamle kart heiter det Søystøl. Kanskje slo dei her øvst i lia og budde på Bulægå. Gangevegen til Bulægå går inn dalen, opp Jodå, forbi Jodetjørn og ned lia til stølen. Men det var bare geitene (og høna i ein kasse på ryggen) som kunne gå denne vegen, dei andre dyra gjekk om Austdal og Brattebø.

Litt om andre stølar:

Lauperak hadde og Navarstølen, oppkalla etter Navar Trædlen

Vassbø har eit stadnamn innpå heia som er Nyestølen

På Kvitlen er det fleire stadnamn med -støl i seg. Hellerstølen lenger inne (budde under ein Heller) Lassestølen som ligg på eit nes utafor Kvitlastølen og Skitstølen som kanskje ligg i ein sidedal mot Bjordal.

Dyrskog hadde støl i Bjønndalen

Landsdal har Landsdalstølen. Det er truleg Ullfuestølen som har blitt flytta nokre hundre meter nærare garden etter uvennskap med dei Kleppali (ei kone frå Landsdal gift seg i 1823 med mannen i Kleppali og så skilde ho seg etter kort tid og kravde mykje av garden)

Kleppali har Kleppalistølen. Her er ein god heller i nærleiken. Dei hadde i tillegg høgare oppe ein støl på Landsdalgrunn som heitte Landsdalstølen.

Hegelstad kjøpte Kalveskogstølen i 1855 og sidan og Klampastølen. Det er og Gamlestøl (kanskje nedlagt etter 1855). Juvstøl og Edlingstøl er kanskje same støl? Den ligg i eit stort område som kunne vore brukt av fleire bruk. Så er det Bergendestølen som ligg i dalen innafor Juvet i ein sidedal mot sør

Ivesdal. Gamlestøl ligg nordvest for Heimretjørn.

Malmei. Joanstølen ligg nær Olastølen. Olastølen oppstod då bnr. 2 blei delt mellom to halvbrør på 1800-talet.

Veen. Her var frå gammalt av to stølar Vinjastølen (og kalla Lægå) og Norestøl. På Lægå er tufter etter 4 hus og ei høyløe til ein husmann. Etter utskiftinga i 1903 vart stølsgrenda Vinjastølen delt opp. Bnr. 1 bygde stølen sin ved Vargasteinen og blei kalla Vargastølen. Bnr. 2 slapp å flytja stølen, stølshuset til bnr. 3 blei heller ikkje flytta, bnr. 4 blei flytta til område som heitte Gamlestølen og sidan eigaren då heitte Halvard, vart det Halvardstølen. Bnr. 5 som var eit nytt bruk, delt frå bnr. 4, sette stølen sin 4-500 meter nordafor Halvardstølen. Denne stølen blei kalla Nordre Halvardstølen, eller Nordre Halvestølen. Den andre blei då kalla Søre Halvestølen (sidan den garden var delt i to). (Indrestøl er kanskje eit anna namn på Vinjastølen før dei flytte den lenger ut pga at bjørnen kunne koma så fort på utan at den blei oppdaga)

Seterdrift ifølge Wikipedia

Fra en geitestøl i Aurlandsdalen. Foto: Inge Helland 2001.

Setring eller seterdrift (også skrevet med -æ-) er bruk av fjellbeiter eller skogsbeite som ligger så langt fra gården(e) at buskapen ikke kan drives frem og tilbake på én dag (jamfør seter og støl). Hensikten med setring er å utnytte beiteareal over et større område, og i områder som ikke gir mulighet til fast bosetning. Setra ligger vanligvis høyere i landskapet enn gården(e) den hører til.

Seterdrift har vært viktig i mange fjellområder, f.eks. i Norge, Sverige (der det heter fäbodväsen), Alpene, Dinariske alper, Pyreneene, Schwarzwald og Vogesene. Men også i lavland kan seterbruket etterspores, som i de danske stedsnavn på -løse. Størst utbredelse og betydning har den hatt i Alpene. Betydningen sank fra begynnelsen av 1800-tallet, da bedre transportmuligheter gjorde at melkeproduksjon fra seterdrift ble utkonkurrert fra lavlandsområder. I Norge hadde setring trolig størst betydning på 1700–1800-tallet. Gårdene hadde ofte to eller tre setrer som ble brukt på ulike deler av sommeren. Noen gårder drev også vintersetring for å utnytte foret høstet i setermarken.

Seterdrift bør skilles fra begrepet transhumans, som betyr at husdyr drives mellom vinterbeite i fjellet og sommerbeite – vanligvis i lavereliggende strøk. Seterdrift er først og fremst knyttet til melkekyr og geiter. Men også andre dyr kunne taes med til setra.

«Sæterbruk er det når ein gard (ein fast vinterbustad) har krøtera sine i sumarbeite på ein stad eit stykke frå garden der det er husvære og fast personale, så ein kan nytte ut større vidder til beite, som regel og til slått og onnor førsanking, og så ein kan spara heimemarkene og nå i betre beite, føde fleire krøter om vinteren og skaffe förråd til levemåten på den faste bustaden (garden)»

Opphav til setring i Norge

Det er usikkert hvor gammel setringen i Norge er. Det er sikker dokumentasjon fra skriftlige kilder for at setring var utbredt over det meste av landet i middelalderen. I Trøndelag og det indre Østlandet kan setringen ha utviklet seg ved at bøndene søkte lengre ut i utmarka etter slåttemark - beite og stølsdrift oppsto i så fall i kjølvannet av utmarksslåttene. Fra noen deler av landet er det arkeologisk materiale langt tilbake i tid, kanskje til begynnelsen av vår tidsregning eller tidligere. På noen støler er påviste forhistoriske hustufter så mange og store at det kan dreie seg om forlatte fjellgårder. På blant annet Hardangervidda er det påvist beitepåvirkning i landskapet til 500 f.Kr eller tidligere noe som viser at fjellbeite er like gammelt som

jordbruk i Norge, men det er uklart om dette var setring. Utvinning av jern fra myr krevde mye skog til kullbrenning noe som trolig har skapt en del åpne flater med gunstige forhold for beiting og setring.

Adam av Bremen (prest, forfatter og historiker død ca. 1080) skrev at de harde fjellene og den skarpe kulden gjør Norge til de skrinneste av alle land derfor bare egnet til husdyrhold. Adam skrev at nordmennene holdt buskapen lenge ute i ødemarkene (det vil si på beite eller seter) «på arabisk vis». Nordmennene brukt melk til mat og ull til klær, skrev Adam. Pytheas fra Massalia skrev 300 f.Kr. at folket i «Thule» driver buskapen opp i fjellet og der de gikk på beite hele sommeren. Landskapslovene, Magnus Lagabøters landslov og Heimskringla tyder på setring i vikingtid/tidlig middelalder. Betegnelsen «seter» finnes ikke på islandsk og blant andre Jørn Sandnes har derfor antatt at seterbruket oppsto i middelalderen. Skatteregister fra 1600–1700-tallet tyder på setring først da fikk særlig økonomisk betydning. Arkeologiske spor (f.eks. boplasser) og vegetasjonshistoriske spor (f.eks. pollenavsetninger i myrer) tyder på at ressursene i fjellet har vært brukt i 8 000 år. Seterdriften fikk en oppblomstring fra 1700-tallet.

Seterbruk i norrøne bosetninger

Det kan se ut som setring som driftsform i jordbruket ble tatt med fra Norge til nye norrøne bosetninger på Island, Grønland og Færøyene. På Island var det i norrøn tid setrer over hele øya kort tid etter landnåmet. Seterdrift på Shetland og Orknøyene hører vi ikke om, men på Grønland var den av stor betydning for den norrøne bosetningen. På Færøyene forsvant seterdriften allerede i løpet av 1200-tallet, trolig på bakgrunn av en omlegging av jordbruket i retning mer sauehold for produksjon av vadmel og ull som eksportvarer til Norge. På færøysk kalte man setrene ærgi, et ord fra gammelirsk med betydning «sommerbeite for kyr»

Hovedformer i Norge

Vi skjelner mellom tre hovedformer for setring i Norge:

1. Ved *fullseterbruk* oppholder folk seg på seteren hele sommeren og produserer holdbare produkter som ost og smør av melken. Fullseterbruk har vært mest vanlig på Østlandet og i de indre bygdene av Vestlandet og Trøndelag.
2. Ved *melkeseterbruk* eller halvseterbruk melkes dyrene på seteren/stølen og melken fraktes til hjem gården hver dag. Denne seterformen var mest utbredt i de ytre bygdene fra Agder til Nord-Norge, og baserte seg på kort avstand til stølen.
3. Ved *slåtteseterbruk* er slått og annen forsanking i utmarken hovedsak. Denne formen var særlig vanlig i de indre bygdene i Agder, Telemark og Ryfylke der slått i de vidstrakte heiene var sentralt for husdyrholdet.

I Gudbrandsdalen, øvre Østerdal, Hallingdal, Telemark, Setesdal og Valdres ble det også praktisert vintersetring.

Vintersetring innebærer at husdyrene holdes på seteren etter at beitesesongen er over for å bruke opp høy og annet for sanket i setermarken. For eksempel gårder i Vågå med seter i Sjødalen brukte seteren 16 uker om sommeren og dro igjen til fjells med buskapen i november og ble der ut januar. Gårder i Dovre med seter i Grimsdalen flyttet ofte buskapen dit i mars-april og ble til oktober; den første tiden om våren ble dyrene foret i fjøset med høy fra seterslått året før. Vintersetring er kjent fra fjellområdet mellom Ringeby og Østerdalen. I stille vintervær kan det være kaldere nede i dalene enn på fjellet, og det kan være lettere å flytte buskapen til setra enn å frakte foret fra seteren ned i bygda. Ifølge Bjørn Hougen kan noen av setrene på fjellet opprinnelig ha vært egne gårder brukt hele året og senere oppgitt som helårsdrift. Disse driftsformene og det historiske opphavet gjør skillet mellom gården og setra mindre tydelig.

Erfaringer med beitestølen på Bulægå

Vi har snakket med Joakim Vassbø. (det er Anthony som var mest med geitene, men ...). Han sa de var godt fornøyde med å ha geitene på stølen i fem veker, så det ville de holda fram med.

En av grunnene til støling, er at de får en del tilskott for å ha 300 geiter på utmarksbeite i 5 veker. De hadde ikke NO-FANS bjeller, men litt salt og litt kraftfor gjorde til at de kom tilbake om kvelden. Så måtte man passa på at flokken ikke tok veien heim til garden om dagen. Om natta er de i innhegninga.

På stølsvollen ble det ryddet for kratt, men som vi ser har også geitene vært gode beitepussere. I forgrunnen ser vi grunnene til et av de gamle stølshusa, og den nye hytta bak til høgre. Tuftene etter de tri andre gamle stølshusa ligg i rekke fra den nye hytta og mot venstre. Foto: Per Spødervold.

Bjerkreim 10.12.2025. Paul Tengesdal og Per Spødervold